

A TERMÉSZETES NYELVI IDŐKEZELÉS ÉS INTENZIONALITÁS NEM-MODÁLIS MEGKÖZELÍTÉSE

ZÁRÓ JELENTÉS

1. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

Az egyik legfontosabb jelenségkör, amely a természetes nyelvek időkezelésének valamint az intenzionalitás problematikájának igen összetett találkozási pontja, a *progresszív aspektus*.

A progresszív aspektus legnagyobb hatású, és jelenleg lényegében egyeduralgkódó *sztenderd modellje* a Dowty (1979) által kifejtett modális interpretáció, amely szerint a progresszív mondatok igazságértékének eldöntésekor „normális” — vagy „inerciális” — kontrafaktuális történetekre (*course of events*) kell hivatkozni. Például az alábbi (1) mondat csak abban az esetben tekinthető igaznak, ha az említett inerciális világokban János átjut az út másik oldalára:

- (1) János éppen ment át az út másik oldalára, amikor egy figyelmetlen buszvezető halálra gázolta.

Az a tény, hogy János a tényleges világban nem jutott át az út másik oldalára, Dowty szerint pusztán azt mutatja, hogy a tényleges világ az adott időpontban nem volt inerciális, azaz a dolgok „nem a normális elvárások szerint” zajlottak benne.

Az a megfigyelés, hogy a progresszív mondat akkor is igaz lehet, ha a mondatban leírt esemény soha nem fejeződik be, *imperfektív paradoxon* néven vonult be a szakirodalomba (Dowty 1977; 1979). Az imperfektív paradoxonra adott fenti megoldást azután sokan sokféleképpen finomították (például Landman (1992), Asher (1992), Portner (1998), stb.), és — eltekintve a kritikusok egy viszonylag szűk körétől (Vlach (1981), Bach (1986), Parsons (1990)) — a fenti alapgondolat az 1990-es évek közepére lényegében teljes körű elfogadást nyert.

Ezt a konszenzust az utóbbi időkből a filozófusok irányából érkező kritika zavarta meg. Már Bonomi (1999) nehezen kezelhető ellenpéldákat hozott a sztenderd elmélettel szemben, de a sztenderd modális elmélet alapfeltevéseinek módszeres és igen alapos elemzése Gendler Szabó Zoltán nevéhez köthető, akinek két egymást követő cikkében kifejtett kritikája, Gendler Szabó (2004) és Gendler Szabó (2008), lényegében „kirántja a talajt” a sztenderd modális modell alól.

1.1. A jelen kutatás közvetlen előzményei [Varasdi \(2010\)](#) a sztenderd elmélet kritikusaival egyetérve a progresszív egy olyan (kvázi-extenzionális) alternatív elemzését mutatja be, amely Montague típus-emelési műveletét alkalmazza az eseményszemantika tartományában, és a komplett (befejezett) eseményeket tulajdonságok alkotta ultraszűrőkként, míg a progresszívben lévő, inkomplett, eseményeket tulajdonságok alkotta főszűrőkként ábrázolja. Ez utóbbi tulajdonsághalmazok az idő múlásával nem-szigorúan monoton módon újabb és újabb tulajdonságokkal bővülnek. Ez a megközelítés igen egyszerűen, és inercia- vagy normál világok feltételezése nélkül képes elszámolni az imperfektív paradoxonnal, hiszen semmi nem garantálja, hogy egy adott főszűrő az idő múlásával bármikor is maximálissá, azaz ultraszűrővé bővül.

Azonban a cikkben bemutatott elmélet egyik különös vonása, hogy egy olyan ontológiát feltételez, amelyben sajátos státuszú (meinongi) eseményindividuumok szerepelnek. Bár a szakirodalom ismer ilyen ontológiát feltételező elméleteket, az ilyen entitások státusza a modern szemantika realista beállítottságából nézve némiképp problémás. Ezen a ponton lényeges előrelépést jelent azonban az alább ismertetett (2) tanulmány, amely a hagyományos formális szemantikában megszokott ontológiát feltételezi.

A cikk másik hátránya az erősen formális megközelítés és az ebből eredő absztraktság, amely helyenként elfedi a mögöttes intuíciókat. Ezen a ponton is előrelépést jelent a (2) tanulmány.

2. A PROJEKTIDŐSZAKBAN ELVÉGZETT KUTATÁS

A 2011. február 1. és 2013. január 31. közötti időszakban négy darab, [Varasdi \(2010\)](#)-re épülő tanulmány keletkezett:

1. Mereological characters and progressive accomplishments (benyújtva a *Journal of Semantics* c. folyóirathoz — az alábbi (2) „preprint előzménye”)
2. Making progressives: necessary conditions are sufficient (megjelent a *Journal of Semantics* c. folyóiratban)
3. Partially realizing a type (Gyarmathy Zsófiával; benyújtva a *Journal of Logic, Language and Information* c. folyóirathoz — átdolgozásra visszaküldve)
4. Progressives, alternatives, and mereological indicators (benyújtva a *Natural Language Semantics* c. folyóirathoz — elutasítva)

A tanulmányokat az alábbiakban egyenként ismertetjük.

2.1. Mereological characters and progressive accomplishments Ez a tanulmány a [Varasdi \(2010\)](#)-ben szereplő elmélet formális

vonásait vizsgálja, de sajnos a benne szereplő nyelvi illusztrációk illetve az elmélet motiváltságának kérdése erősen megosztotta a bírálókat, ezért ebben a formában végül nem jelenhetett meg. A tanulmány általánosítja a [Varasdi \(2010\)](#)-ben leírt formális keretet oly módon, hogy (a) elválasztja benne az általános mereológiai komponenst a szűken vett eseményszemantikáitól, és (b) formális szempontból jellemzi az említett mereológiai komponens tulajdonságait. A tanulmány kimutatja, hogy a [Varasdi \(2010\)](#)-ben vázolt formális keret *speciális esete* egy, az entitások tulajdonságai és az entitások mereológiai részeinek tulajdonságai között fennálló ún. *Galois-kapcsolatnak*. Amint az a hálóelméletben jól ismert, a Galois-kapcsolatok adjungáltjainak kompozíciója egy-egy lezárási operátort határoz meg, a lezárási operátorokhoz pedig fixpontok rendelhetők. A tanulmány kimutatja, hogy a progresszív aspektus ilyen fixpontokat „céloz meg” az eseménytulajdonságok részbenrendezett halmazában. Mivel a bírálók a tanulmány formai érvelését rendben levőnek, ám bizonyos részeit nyelvészeti és filozófiai szempontból motiválatlannak találták, ebből a tanulmányból két további tanulmány született, a motivációkat explicitté tevő [2.](#), és a formális következményeket továbbgondoló [3.](#)

2.2. Making progressives: necessary conditions are sufficient

A [2.](#) tanulmány azzal a céllal készült, hogy az [1.](#) tanulmányban szereplő formális elméletet nyelvészeti és nyelvfilozófiai szempontból is jól motiválttá tegye. Az így létrejött cikket a *Journal of Semantics* publikálásra elfogadta ([Varasdi 2013](#)).

A [2.](#) cikk az [1.](#) tanulmánytól több szempontból is különbözik. Nagy hangsúlyt kap az [1.](#) tanulmányban impliciten jelenlevő gondolat, miszerint a progresszív igazságfeltételei nem a „normalitás” (vagy „inercia”) fogalmára épülnek, hanem az események kulminációjának *sine qua non* feltételeire. A cikk [Asher \(1992\)](#) default logikai elméletének részletes kritikáján keresztül mutatja ki, hogy a sztenderd modális elméletek bizonyosan nem képesek elszámolni Bonomi és Gendler Szabó ellenpéldáival. A kritikai részt követően a cikk azt a javaslatot dolgozza ki, miszerint a progresszív mondatok igazságfeltételei az adott esemény kulminációjának *szükségszerű előfeltételeire* épülnek. Ennek során központi fontossággal bíró új elemként belép a *kontextus* mint a lehetséges kimenetek halmazát leszűkítő tényező: a progresszív hagyományos elméletei a lehetséges kimenetek halmazát kauzális vagy absztrakt nomikus elvek alapján kísérelik meg leszűkíteni, amely a kontextus szerepének indokolatlan háttérbe szorításához vezet. A cikkben kifejtett elmélet szerint egy progresszív mondat igazságfeltételei két-komponensű rendszert alkotnak: az első komponens a kontextus által

szolgáltatott kimenetelhalmazból való választást (szelekciót) biztosítja, míg a másik komponens kauzális jellegű, és az eseménynek a kijelölt komponens felé történő fejlődését teszi lehetővé. A progresszív mondat akkor és csakis akkor igaz egy szituációban, ha a szituáció tulajdonságai a két komponenst *egyidejűleg* kielégítik.

2.3. Partially realizing a type A másik tanulmány, amely az 1. tanulmányból nőtte ki magát, a társszerzővel írt 3. Az írás az 1. tanulmány mereológiai modelljének általánosítását tartalmazza és annak a természetes nyelvi *intenzionalitással* való kapcsolatát vizsgálja. A tanulmány Tversky (1986; 1989) kísérleti eredményeire építve megmutatja, hogy a modell a kognitív tudományban felmerülő kategorizációs problémák esetében is magyarázóerővel bír, és a progresszív aspektus intenzionális vonásai a parciális entitások kategorizációjának általános elveiből speciális esetként következnek. A tanulmány, amellett, hogy a progresszívet egy általánosított mereológiai keretben mutatja be, a természetes nyelvi intenzionalitás egyes (nem csak a progresszívvvel kapcsolatos) eseteit az *inkomplett*, azaz nem-teljes entitások kategorizációjának sajátosságaiból vezeti le.

A klasszikus mereológia a rész-viszonyt *individuumok* közötti bináris relációként értelmezi (ld. pl. Bach (1986), Link (1998)). A természetes nyelvben azonban előfordulnak olyan jelenségek (például a progresszív is ilyen), amelyek egy olyan rész-viszonyra épülnek, amely egy *típus* és egy az adott típust részben instanciáló *individuum* között állnak fenn. E viszony megragadásához az individuumok közötti mereológiai viszonyokat *általánosítani* kell. A tanulmány alapvető állítása az, hogy a kognitív ágensek egy a komplett entitások kategorizálására kialakított rendszert minden esetben képesek algebrailag jól körülhatárolt módon úgy kiterjeszteni, hogy az alkalmassá váljon inkomplett entitások osztályba sorolására is, és e kiterjesztés „mellékhatásaként” lépnek fel az eredeti rendszerben jelen nem lévő intenzionális jelenségek.

A tanulmány benyújtásra került a *Journal of Logic, Language and Information* c. folyóirathoz. A nemrégiben megküldött bírálólat egyes pontok további kifejtését kéri, hogy a „cikk a folyóiratban végül publikálhatóvá váljon.” Ezt a munkát a közeljövőben szerzőtársammal természetesen folytatni kívánjuk.

2.4. Progressives, alternatives, and mereological indicators

Végül, a negyedik tanulmány különböző konkrét példákon keresztül mutatja be a progresszív igazságfeltételeinek előzőleg fel nem ismert szelekciós komponensét. A tanulmány benyújtásra került a *Natural Language Semantics* című folyóirathoz, ám a választott példák nem

győzték meg a bírálót, aki így a cikk elutasítását javasolta. A tanulmányban leírtak azóta részben bekerültek a 2. és a 3. írásokba, de további fontos — és a bíráló kritikája által nem érintett — megfigyelések találhatóak benne, amelyeket egy továbbfejlesztett változatban kívánok majd részletesen kidolgozni.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

A két éves posztdoktori kutatás célkitűzése a progresszív aspektus hagyományos szemantikai elemzésének radikális újragondolása volt, elsősorban a Varasdi (2010)-ben kifejtett elképzelésre építve. E munka során sikerült meggyőzően kimutatni, hogy az a hagyományosan elfogadott vélekedés, miszerint a progresszív aspektus szemantikája az események normális (vagy inerciális) folytatására támaszkodik, minden intuitív vonzereje ellenére sem tartható, mert nem tud elszámolni az egyre növekvő számú ellenpéldával. A munka másik eredménye egy olyan formális szemantikai elmélet, amely a normalitás fogalma helyett az esemény kulminációjának szükséges feltételeire épít, és képes kezelni a sztenderd elmélettel szemben felhozott ellenpéldákat. Ez az elmélet mind nyelvészeti, mind filozófiai szempontból jobban megalapozott, mint az előzményéül szolgáló Varasdi (2010), de megőrzi és továbbfejleszti annak előnyös vonásait. Tekintetbe véve a progresszív aspektus problematikájának szoros kapcsolatát nyelvészeti, filozófiai és kognitív tudományi problémákkal, egy a progresszívra vonatkozó új elméletnek nem csak a szűken vett formális aspektológiában, hanem számos egyéb területen is megtermékenyítő hatása lehet.

HIVATKOZÁSOK

- Nicholas Asher. A default, truth conditional semantics for the progressive. *Linguistics and Philosophy*, 15(5):463–508, 1992.
- Emmon Bach. The algebra of events. *Linguistics and Philosophy*, 9: 5–16, 1986.
- Andrea Bonomi. The progressive and the structure of events. *Journal of Semantics*, 14:173–205, 1999.
- David Dowty. Towards a Semantic Analysis of Verb Aspect and the English ‘Imperfective’ Progressive. *Linguistics and Philosophy*, 1(1): 45–77, 1977.
- David Dowty. *Word meaning and Montague grammar: The semantics of verbs and times in Generative Grammar and in Montague’s PTQ*. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1979.
- Zoltán Gendler Szabó. On the progressive and the perfective. *Noûs*, 38(1):29–59, 2004.

- Zoltán Gendler Szabó. Things in progress. *Philosophical Perspectives*, 22(1):499–525, 2008.
- Fred Landman. The progressive. *Natural Language Semantics*, 1:1–32, 1992.
- Godehard Link. *Algebraic Semantics in Language and Philosophy*. CSLI Lecture Notes No. 74. CSLI Stanford, 1998.
- Terence Parsons. *Events in the Semantics of English: A Study in Subatomic Semantics*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1990.
- Paul Portner. The Progressive in Modal Semantics. *Language*, 74(74): 760–787, 1998.
- Barbara Tversky. Components and categorization. In Colette G. Craig, editor, *Noun classes and categorization*, number 7 in Typological Studies in Language, pages 63–75. John Benjamins, Amsterdam, 1986.
- Barbara Tversky. Parts, partonomies, and taxonomies. *Developmental Psychology*, 25(6):983–995, 1989.
- Károly Varasdi. A higher order extensional framework for the progressive. *Journal of Semantics*, 27(2):177–206, 2010.
- Károly Varasdi. Making progressives: necessary conditions are sufficient. *Journal of Semantics*, Advance Access, 2013. doi: 10.1093/jos/fft004.
- Frank Vlach. The semantics of the progressive. In Philip Tedeschi and Annie Zaenen, editors, *Tense and Aspect*, volume 14 of *Syntax and Semantics*, pages 271–292. Academic Press, Inc., New York, 1981.